

Sonja Lampinen

**”TALTIOINTIA, EI SUODATTAMISTA;
SELITTÄMISTÄ, EI KURINPINTOA. NÄMÄ
OVAT LAIT JA PROFEETAT.”**

Bruno Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan

TIIVISTELMÄ

Sonja Lampinen: "Taltiointia, ei suodattamista; selittämistä, ei kurinpitoa. Nämä ovat Lait ja Profeetat": Bruno Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan"

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma

Helmikuu 2022

Tässä tutkielmassa tarkastelen Bruno Latourin (2005) "sosiaalisen sosiologeihin" kohdistuvaa kritiikkiä teoksessa *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Kysyn, mitä Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan pitää sisällään. Menetelmänä toimii aineistolähtöinen lähiluku.

Sosiaalisen sosiologit edustavat Latourille valtavirtaista sosiologiaa, jota vasten hänen oma suuntautumisenensa, "yhteenkietoutumien sosiologia", asettuu marginaaliseen positioon. Karkeasti jaoteltuna sosiaalisen sosiologia on rakennelähtöistä, kun yhteenkietoutumien sosiologia puolestaan on voimakkaan toimijalähtöistä. Yhteenkietoutumien sosiologiassa toiminnan ja toimijan takana ei ole olemassa mitään erillistä "sosiaalisen aluetta", jossa "sosiaaliset voimat" tai "yhteiskunnalliset rakenteet" vaikuttavat. Näin ollen ei myöskään ole olemassa pysyväisluontoista "yhteiskuntaa".

Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan voidaan tiivistää kolmeksi pääkohdaksi, jotka tiivistyvät tutkielman otsikon lainauksessa "Taltiointia, ei suodattamista; selittämistä, ei kurinpitoa. Nämä ovat Lait ja Profeetat" (Latour 2005, 55). Ensinnäkin Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja siitä, että he ovat ymmärtäneet sosiaalitieteiden tehtävän väärin. Latourin mukaan sosiologian tulisi olla deskriptiivistä preskriptiivisen sijaan. Tähän viittaa tutkielman otsikon "selittämistä, ei kurinpitoa".

Toisekseen Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja yhteiskunnallisten rakenteiden olettamisesta. Lainauksen "taltiointia, ei suodattamista" viittaa tähän. Latourin mukaan sosiologia on pitänyt alusta asti sisällään sosiaalista manipulaatiota, mikä on johtanut siihen, että sosiologit ovat päätyneet konstruoimaan oman tutkimuskohteensa. Toisin sanoen sosiologien ennako-oletukset tutkimuskohteestaan ohjaavat tutkimusta niin, että lopputulokset lopulta vastaavat näitä oletuksia.

Kolmanneksi Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja siitä, että he ovat ymmärtäneet 'sosiaalisen' väärin. Latourin käsitys sosiaalisesta toimijuudesta on laaja: raja inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä tulisi sulkeistaa ennen tutkimusta. Näin ollen sosiaaliseen osallistuvien toimijoiden kirjo laajenee yli inhimillisten toimijoiden koskettamaan myös esimerkiksi arkisia objekteja ja teknologioita.

Sosiaalisen sosiologeihin kohdistuvan kritiikin tarkastelun lisäksi pohdin, mitä Latourin lähtökohdat tarkoittavat strukturalistisesti orientoituneen tutkimuksen kannalta. Latourin suhde rakenteisiin on kiinnostava esimerkiksi feministisestä teoriasta käsin, sillä hyvin moni tutkimus lähtee liikkeelle patriarkaalisten suhteiden olemassaolon olettamisesta. Tulisiko ajatus yhteiskunnallisista rakenteista siis Latourin mukaan hylätä tyystin?

Avainsanat: sosiaalisen sosiologia, yhteenkietoutumien sosiologia, toimijaverkkoteoria, ANT, sosiaalinen ontologia, kriittinen sosiologia

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1. Johdanto: Latour ja sosiaalisen sosiologit	3
2. Aineisto, lukutapa ja tutkielman rakenne	4
3. Latourin sosiaalinen ontologia ja toimijaverkkoteoria	5
3.1 Toimijaverkkoteoria ja sosiaalinen toimija	5
3.2 Latourin sosiaalinen ontologia	6
3.3 Toimija ja rakenne, Tarde ja Durkheim	7
3.4 'Sosiaalisen' luonne	9
4. Analyysi: Sosiaalisen sosiologit	11
4.1 Sosiaalitieteiden tehtävän väärinymmärrys ja toimijoiden tukahduttaminen	11
4.2 Modernisaatio, positivismi ja filosofian hylkääminen	13
4.3 'Sosiaalisen' väärinymmärrys	16
5. Johtopäätökset: ”Taltiointia, ei suodattamista; selittämistä, ei kurinpitoa.” Nämäkö ovat Lait ja Profeetat?	19
6. Kirjallisuus	24

1. Johdanto: Latour ja sosiaalisen sosiologit

Tässä tutkielmassa tarkastelen Bruno Latourin (2005) ”sosiaalisen sosiologeihin” kohdistuvaa kritiikkiä teoksessa *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Sosiaalisen sosiologit näyttäisivät edustavan Latourille valtavirtaista sosiologiaa, jota vasten hänen oma suuntautumisensa, ”yhteenkietoutumien sosiologia”, asettuu marginaaliseen positioon. Latour tuo sosiaalisen sosiologian esiin hyvin kriittisessä valossa. Tässä tutkielmassa tarkastelen, mitä Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologiaa ja sosiaalisen sosiologeja kohtaan pitää sisällään.

Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory -teoksessa Latour puhuu ainakin kolmenlaisesta sosiologiasta: sosiaalisen sosiologiasta, yhteenkietoutumien sosiologiasta sekä kriittisestä sosiologiasta. Latour kirjoittaa säästäväänsä termin ”sosiaalisen sosiologia” osoittamaan sitä yhteiskuntatieteilijöiden joukkoa, jotka ovat hänen mielestään rajoittaneet itseään liian kevyin perustein (Latour 2005, 9). Lyhyesti sanottuna ”sosiaalisen sosiologiassa” Latourin mukaan kaikki toiminta on selitettävissä sosiaalisella tai yhteiskunnallisella rakenteella, joka vaikuttaa toiminnan ja toimijan takana (Em., 8). Sosiaalisen sosiologia on siis Latourille voimakkaan rakennelähtöistä, kun taas yhteenkietoutumien sosiologia on toimijälähtöistä. Yhteenkietoutumien sosiologiassa toiminnan ja toimijan takana ei ole olemassa yhtään mitään. Em., 8–9.) Ei ole siis olemassa mitään erillistä ”sosiaalisen aluetta”, jossa ”sosiaaliset voimat” tai ”yhteiskunnalliset rakenteet” vaikuttavat. On toimijoita ja toimintaa, joiden summasta muodostuu kollektiiveja ja sosiaalinen on läsnä toimijoiden välisyydessä.

Yhteenkietoutumien sosiologia ponnistaa sosiaalisen sosiologian kritiikistä. Sosiaalisen sosiologit ovat Latourin mukaan sekoittaneet toisiinsa selityksen ja selitettävän asian. Toisin sanoen monet sosiaalisen sosiologian lähtökohdat, kuten esimerkiksi yhteiskunnallisten rakenteiden olemassaolo, ovat asioita, jotka nimenomaan problematisoidaan yhteenkietoutumien sosiologiassa. Siinä missä sosiaalisen sosiologiassa ajatellaan, että toimijat ovat seurausta rakenteista, yhteenkietoutumien sosiologiassa ajatellaan rakenteiden olevan seurausta toimijoista. Yhteenkietoutumien sosiologiassa keskitytään toimijoihin, niiden välisiin tilannekohtaisesti vaihteleviin yhteyksiin sekä näissä muodostuviin kollektiiveihin sen sijaan, että lähtökohdanna olisi tutkia sitä, millä tavalla yhteiskunnalliset rakenteet ovat olemassa. Latour puhuu usein sosiaalisen sosiologian yhteydessä myös kriittisestä sosiologiasta. Kriittinen sosiologia näyttäisi edustavan Latourille sosiaalisen sosiologiaa, jossa rakennelähtöisyys on viety vieläkin pidemmälle ja kyseinen sosiologian alalaji on rajoittanut tutkimuskohteensa pelkästään ”sosiaaliseen”. Toisin sanoen kriittiset sosiologit Latourin

mukaan palauttavat kaiken toiminnan “sosiaalsiin voimiin” tai yhteiskunnallisiin rakenteisiin. (Latour 2005, 9.)

Latourin esittämä yhteenkietoutumien sosiologian suuntaviiva, ajatus siitä, että rakenteet ovat seurausta toimijoista, eikä toisin päin, on kiinnostava. Miten väitteeseen pitäisi suhtautua, jos ajatellaan talousjärjestelmän kaltaista yhteiskunnallista rakennetta ja siihen kytkeytyviä luokkasuhteita? Latour (2005) kiistää muun muassa mahdollisuuden, että kapitalismia tai mitään muuta yhteiskunnallista rakennetta voitaisiin käyttää selityksenä millekään sosiaaliselle ilmiölle. Latourin mukaan tällaiset selitysmallit eivät ainoastaan pelkistä, vaan myös vääristävät sitä, miten tulemme ymmärtäneeksi ’sosiaalisen’. (Em., 55.) Latourin suhde rakenteisiin on kiinnostava myös esimerkiksi feministisestä teoriasta käsin, sillä hyvin moni tutkimus lähtee liikkeelle patriarkaalisten suhteiden olemassaolon olettamisesta. Tulisiko ajatus yhteiskunnallisista rakenteista siis Latourin mukaan hylätä tyystin? Millainen on Latourin ’sosiaalinen’? Tässä tutkielmassa kysyn, mitä Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan pitää sisällään. Lisäksi pohdin, mitä Latourin lähtökohdat tarkoittavat strukturalistisesti orientoituneen tutkimuksen kannalta.

2. Aineisto, lukutapa ja tutkielman rakenne

Aineistonani toimii *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* -teos. Lukiessani kirjaa ensimmäistä kertaa kiinnitin huomiota Latourin paikoitellen melko kovasanaiseenkin kritiikkiin sosiaalisen sosiologeja kohtaan. Tästä huomiosta syntyi halu tutkia, mitä kyseinen kritiikki oikeastaan pitää sisällään. Etsin jokaisen sosiaalisen sosiologeja käsittelevän sitaatin ja kokosin nämä yhteen tiedostoon. Luin kaikki sitaatit läpi ja korostin niistä kokonaisuuden kannalta näkemykseni mukaan edustavimmat. Hahmottelin sitaattien pohjalta kritiikin keskeisiä teemoja. Sitaateista nousseiden teemojen pohjalta aloin tutkimaan kritiikin taustoja. Tämä tarkoitti sitaattien uudelleen lukemista, suomentamista ja kontekstiinsa liittämistä. Lukutapaani voitaisiin kenties kutsua aineistolähtöiseksi lähiluvuksi. Aineistolähtöinen se on siksi, että tutkimuskysymys nousi aineistosta, eikä olemassa olevasta teoriasta.

Käydessäni läpi aineistoa olen kysynyt siltä, mitä Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan tarkoittaa. Jotta kritiikin taustojen ymmärtäminen on mahdollista, on myös selitettävä Latourin teoreettisia lähtökohtia. Tutkielmani rakenne on seuraavanlainen: Luvussa 3 esittelen Latourin teoreettiset lähtökohdat sekä sosiaalisen sosiologian ja yhteenkietoutumien sosiologian välisen ristivedon historiallisen taustan. Luvussa 4 analysoin yksityiskohtaisemmin Latourin sosiaalisen sosiologeihin kohdistamaa kritiikkiä. Luvussa 5 esittelen analyysini johtopäätökset ja keskustelutan Latouria muun muassa strukturalistisemmin orientoituneiden näkökulmien kanssa.

3. Latourin sosiaalinen ontologia ja toimijaverkkoteoria

Tässä luvussa esittelen *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* -teoksen keskeisiä teemoja. Lähdän liikkeelle Latourin sosiaalisen ontologian hahmotelmista, minkä jälkeen pohjustan Latourin teoreettisen viitekehyksen historiallista taustaa. Lopuksi tarkastelen, mitä Latour tarkoittaa 'sosiaalisella'.

3.1 Toimijaverkkoteoria ja sosiaalinen toimija

Eräs Latourin keskeisimpiä projekteja on ollut toimijaverkkoteorian kehittäminen. Kuten *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* -teoksen nimikin kertoo, kyseessä on johdatus toimijaverkkoteoriaan. Toimijaverkkoteoriasta käytetään usein lyhennettä ANT, joka tulee sanoista Actor-Network-Theory. Keskeistä toimijaverkkoteoriassa on muun muassa ajatus siitä, että kaikki toimijat ovat potentiaalisesti keskenään samanarvoisia. Toimijoista tulisi ylipäänsä tehdä mahdollisimman vähän ennako-oletuksia. (Latour 2005, 11). Esimerkiksi ei-inhimillisten toimijoiden potentiaalinen sosiaalisuus otetaan toimijaverkkoteoriaa sovellettaessa vakavasti ja käsitys toimijasta itsessään on hyvin laaja. Toimijaverkkoteorian sovelluksissa esimerkiksi lattia voi saada sosiaalisen toimijuuden, vaikka luonnollistettu ja arkijärkeen vakiintunut käsitys onkin, ettei lattialla ole minkäänlaista sosiaalista toimijuutta: se on toisin sanoen sosiaalisesti täysin mykkä. Latourille mikään esine ei kuitenkaan ole olemuksellisesti täysin sosiaalisesti mykkä: pelkkä väline tai työkalu, objekti, toiminnan kohde, ei toimintaan osallistuja. Toimijaverkkoteorian näkökulmasta esimerkiksi vasaran voidaan ajatella vaikuttavan sen käyttäjään, inhimilliseen kanssatoimijaan: esimerkiksi muokkaamalla tämän toimintamahdollisuuksia ja näin ollen myös intentioita. (Krarup ja Blok 2011, 45.) Miksi siis sulkea arkiset tavarat 'sosiaalisen' ulkopuolelle. Tällä tavoin toimijaverkkoteorian voidaan ajatella purkavan arkijärkeen vakiintuneita käsityksiä siitä mikä on ”sosiaalista” tai ”sosiaalinen toimija”.

Ei ole kuitenkaan myöskään yksiselitteistä, että 'sosiaalinen' olisi läsnä aina ja kaikkialla. Lattian – tai minkä tahansa objektin – toimijuus voi kuitenkin Latourin mukaan tulla näkyväksi ainoastaan siinä tapauksessa, mikäli se saa muut toimijat tekemään asioita (Latour 2005, 44–46). Tällöin se on myös osa sosiaalista todellisuutta. Toisin sanoen 'sosiaalinen toimija' kykenee *luomaan subteita* toisiin toimijoihin ja saamaan asioita aikaan. Samat toimijat voivat saada erilaisia rooleja tilanteesta riippuen, joten niiden sosiaalinen toimijuus ei ole mikään vakio, vaan sitä on tarkasteltava aina tapauskohtaisesti. (Latour 2005, 46) Luonnontieteille tyypillisten luonnollistettujen vakioiden purkaminen lieneekin eräs Latourin keskeisiä tavoitteita toimijaverkkoteorian kehittämisessä - kyseenalaistaahan Latour myös sosiologialle hänen mukaansa tyypillisen tavoitteen luonnontieteiden kaltaiseen tiedon käsitykseen.

3.2 Latourin sosiaalinen ontologia

Latourin voidaan sanoa edustavan sosiaalista ontologiaa. Ontologia on metafysiikan alalaji, joka tutkii, mitkä asiat ovat olemassa maailmassa. 'Ontologia' on aina jonkinlainen esitys niiden entiteettien kokoonpanosta, jotka ovat olemassa maailmassa. (van Inwagen & Sullivan 2020.) Sosiaalinen ontologia puolestaan tutkii sosiaalisen maailman luonnetta ja sen erityispiirteitä. Sosiaalisessa ontologiassa analysoidaan niitä entiteettejä, jotka nousevat sosiaalisesta kanssakäymisestä. (Epstein 2018.) Myös Latour pyrkii *Reassembling the Social* -teoksessaan yleispätevään esitykseen sosiaalisen luonteesta. Keskeisiä kysymyksiä, joita Latour teoksensa alussa asettaa, ovat, kuinka voisimme ymmärtää 'sosiaalisen' jonain muuna kuin alueena, sekä käsitteellistää sitä 'yhteiskunnan' sijaan 'kollektiivina'. Eräs keskeisiä kysymyksiä sosiaalisessa ontologiassa onkin sosiaalisten ryhmien olemassaolo ja niiden luonne. Millaisia entiteettejä ne ovat, miten ne muodostuvat ja uusintavat olemassaoloaan? (Epstein 2018.) Latour lähtee toimijaverkkoteoriassa sen nimen mukaisesti liikkeelle vahvasti toimijälähtöisestä perspektiivistä. Latourin keskeinen ajatus on, että sosiaalisen luonne paljastuu, kun tutkijan on mahdollista keskittyä toimijoiden välisiin suhteisiin ja siihen, millaisia vaikutuksia toimijoilla on toisiinsa, sekä millaisia kollektiiveja ne muodostavat.

Latour kutsuu tekemäänsä sosiologiaa syystä yhteenkietoutumien sosiologiaksi, sillä pääpaino tutkimuksessa on toimijoiden välisissä suhteissa ja siinä, miten toimijat *vaikuttavat* toisiinsa. (Latour 2005, 52–55) Latour määrittelee 'sosiaalisen' "hyvin erityisenä uudelleenyhteenkietoutumien ja uusien kokoonpanojen liikkeenä" (Latour 2005, 7). Tällä Latour tarkoittaa, että 'sosiaalista' tutkittaessa ei tulisi olla tarkkarajaisia ennako-oletuksia tutkittavien ilmiöiden luonteesta, vaan olisi nimenomaan keskityttävä toimijoiden välisiin suhteisiin ja liikkeeseen toimijoiden välillä. (Em.) Tällaista tutkimuksen kohdetta Latour (1992) kutsuu "kvasiobjektiksi". Latour (1992, 174) kirjoittaa (sit ja käännös; Lehtonen 2008) "Todellinen objekti, aktiivinen asia, ei ole olemassa kuin sillä ehdolla, että se *pitää jatkuvasti yhdessä* ihmisiä ja ei-ihmisiä. [...] Miksi sitä pitäisi kutsua? Ei objektiksi eikä subjektiksi. Instituoiduksi objektiksi, objekti-instituutioksi, kvasiobjektiksi, sellaiseksi, jolla on erottamattomat ruumis ja sielu." Toisin sanoen kvasiobjekti on se, joka pitää ihmisiä ja ei-inhimillisiä toimijoita yhdessä ja muodostaa näin 'sosiaalisen'. Kvasiobjektille on myös olemuksellista, että "se pitää ihmisiä yhdessä, toisaalta ihmiset pitävät sen koossa" (Lehtonen 2008, 130). Kvasiobjektin voidaan siis ajatella olevan inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteenkietoutuma, jossa liike ei ole yksiselitteisesti inhimillisestä ei-inhimilliseen tai toisin päin, vaan jatkuvaa vuorovaikutusta näiden välillä. Kvasiobjektien voidaan puolestaan sanoa olevan Latourin ensisijaisia tutkimuskohteita 'sosiaalisessa'.

Vastapariksi yhteenkietoutumien sosiologialle Latour asettaa "sosiaalisen sosiologian". Sosiaalisen sosiologeja koskien Latourin keskeinen ajatus on, että mikäli tutkija olettaa tutkimuskohteensa edustavan jotain

'rakennetta' ja tuo tämän oletuksen mukaan tutkimukseen, päätyy hän konstruoimaan tutkimuskohteensa itse niin, että se lopulta edustaa sitä, mitä tutkija on olettanutkin. (Latour 2005, 40–42.) Latour vaikuttaisi puhuvan yhteenkietoutumien sosiologian puolesta jollain tapaa antagonistisesta asemasta ja asettaa samalla sosiaalisen sosiologian valtavirtaiseksi sosiologian tekemisen tavaksi. Kyse ei Latourin mukaan ole kuitenkaan ainoastaan siitä, miten teemme tiedettä. Latourin mukaan on olemassa useita esimerkkejä, joista on havaittavissa, että yhteiskuntatieteellisistä termeistä on tullut osa arkijärkeä. Latourin mukaan ”sosiaalitieteet ovat levittäneet määritelmänsä yhteiskunnasta yhtä tehokkaasti, kuin palveluntarjoajat välittävät esimerkiksi sähköä ja mobiilipalveluita.” Latourin mukaan tästä syystä puheenparresta, jossa viitataan esimerkiksi ”sosiaalisen ulottuvuuteen” ja ”yhteiskunnassa” toimimiseen on tullut osa arkista kanssakäymistä ja arkijärkeä. (Latour 2005, 4.)

3.3 Toimija ja rakenne, Tarde ja Durkheim

Toimijan ja rakenteen välinen kiista lienee ainakin historiallisesti eräs keskeisimpiä sosiologian sisäisiä kiistoja. Risto Heiskala (2000) kuvaa kyseistä kiistaa metodologisen holismin ja metodologisen individualismin kautta. Metodologisessa holismissa kaikki palautetaan yhteiskunnalliseen tasoon, kun taas metodologisessa individualismissa kaikki palautuu yksittäisen yksilön yksittäisiksi teoiksi. Kysymykset toiminnan mahdollisuudesta ja yhteiskunnallisen järjestyksen säilymisestä muodostuvat keskeisiksi tässä ristivedossa. Toisin sanoen, jos sosiaalinen todellisuus ja inhimillinen toiminta palautuisivat viime kädessä yksittäisen toimijan yksittäisiin toimintoihin, herää kysymys, miten voidaan selittää yhteiskuntien ja muiden instituutioiden pysyvyys. Ja jos toisaalta oletetaan, että sosiaalinen todellisuus ja inhimillinen toiminta olisivat yhteiskunnallisten rakenteiden ohjaamaa, supistuvat yksittäisen toimijan toiminnan mahdollisuudet ja syyt melko kapeiksi. (Em., 13–15.)

Latourin asettuminen metodologisen holismiin tai metodologiseen individualismiin ei ole yksiselitteistä. Latourin voidaan sanoa edustavan sekä metodologista holismia että metodologista individualismia. Jälkimmäinen on intuitiivisempi tulkinta, sillä Latour suhtautuu hyvin kriittisesti yhteiskunnallisten rakenteiden olemassaoloon ja kehottaa tutkijaa olemaan tekemättä minkäänlaisia oletuksia olemassa olevista rakenteista (Latour 2005, 4). Hän lainaa muun muassa Margaret Thatcherin kuuluisia sanoja ”Yhteiskuntaa ei ole” kuvatessaan toimijaverkkoteorian suhdetta yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen (Latour 2005, 5; 36). Syntyy käsitys, että Latourin ihmiskuva on syvästi (uus)liberalistinen. Hän kuitenkin eksplisiittisesti irtisanoutuu thatcherilaisesta mielenmaisemasta. (Em.) Lisäksi on huomattava, että Latourilla on hyvin kollektivistinen yksilökäsitys. Hänen mukaansa itseriittoisia yksilöitä ei ole olemassa, vaan jokainen yksilö koostuu loputtomasta määrästä muiden yksilöiden, instituutioiden ja toimijoiden työtä (Latour 2005, 32). Latourille 'yksilö' on siis aina usean muun toimijan summa. Näin ollen myös yksilöllisen ja kollektiivisen

raja häilyy Latourin käsittelyssä. Hän kuitenkin riitauttaa lähes kaiken metodologiseen holismiin kallellaan olevan teorian korostaessaan sitä, kuinka tutkijan on unohdettava ennako-oletuksensa minkäänlaisten rakenteiden olemassaolosta (Latour 2005).

Latourin (2005) kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan juontaa juurensa sosiologian alkuvaiheisiin 1800-luvun jälkipuoliskolle. Latourin mukaan sosiologia on lähtenyt epäsuotuisille uomille siinä vaiheessa, kun Gabriel Tarden (1843–1904) sijaan Émile Durkheimin (1858–1917) ajattelusta tuli keskeinen sosiologiaa tieteenalana ohjaava paradigma. Oleellista Latourin mukaan on huomata, että Durkheimilla ja Tardella oli varsin erilaiset näkemykset siitä, millaisia tehtäviä sosiaalitieteillä tulisi olla. Tarde kritisoi Durkheimia siitä, että tämä oli hylännyt yhteiskuntatieteilijänä tehtävänsä *selittää* yhteiskuntaa. Sen sijaan Tarden mukaan Durkheim on sekoittanut analyysissään syyn ja seurauksen toisiinsa ja korvannut sosiaalisten ja yhteiskunnallisten yhteyksien *ymmärtämisen* poliittisella projektilla, joka tähtäsi sosiaaliseen manipulaatioon. (Latour 2005, 13; Tarde 1999, 50–52; 85) Sosiaaliseen manipulaatioon tähtäävällä poliittisella projektilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että Durkheim keskittyi Tarden mukaan liiaksi itse määrittelemiinsä toimijoiden tuolla puolen oleviin ”sosiaaliin voimiin” ja identiteettikategorioihin sen sijaan, että olisi antanut toimijoille itselleen äänen. Näin ollen Durkheim on Tarden mukaan päätenyt vääristeleään sosiaalisten ilmiöiden luonnetta ja relevantimpia tutkimustuloksia olisi ollut mahdollista saavuttaa, mikäli toimijoiden roolia määritelmien ja tiedon tuottajina ei olisi supistettu siinä määrin, mitä Durkheim tuli tehneeksi. Ajatus syyn ja seurauksen sekoittamisesta liittyy puolestaan toimijan ja rakenteen väliseen kiistaan. Toisin sanoen Durkheim on Tarden mukaan virheellisesti olettanut rakenteiden olevan syy ja toimijoiden seuraus.

Toisin kuin Durkheim, Tarde peräänkuuluttaa, ettei ’sosiaalinen’ itsessään ole minkäänlainen todellisuuden ala tai alue, vaan ”erinäisten yhteyksien toimintaperiaate [principle of connections]” (Latour 2005, 13). Tarden voidaan ajatella näkevän sosiaalisen eräänlaisena kierrossa olevana nesteenä (Latour 2005, 13; Tarde 1999, 71). Tästä kielikuvasta huolimatta sosiaalista ei tule käsittää materiaalina tai alueena, vaan nesteen metaforalla viitataan siihen, millaisten *periaatteiden* mukaisesti sosiaalinen toimii. Sosiaalisen toimintaperiaatteista puhuessaan Latour itsekin käyttää termiä ”social fluid”. Latourin mukaan tutulta näyttävät kokoonpanot ja yhteydet saattavat yhteenkietoutumien ja suhteiden verkostojen myötä muuttua ”kuin partikkeleiden suihku sinä pienenä hetkenä, jona ne on pakotettu olemaan olemassa”. (Latour 2005, 77.) Tähän liittyynee myös Latourin ajatus siitä, että ei ole olemassa mitään johdonmukaista tai pysyvää ratkaisua siihen, mitä toimijoita tulisi kulloinkin ottaa lukuun (Lehtonen 2008, 119).

Tarden mukaan ei ole mitään syytä erottaa ’sosiaalista’ muista yhteenkietoutumista, kuten esimerkiksi biologisista organismeista tai jopa atomeista. Toisin sanoen ’sosiaalinen’ on olemassa erinäisten toimijoiden yhteenkietoutumien tuloksena. Näiden yhteenkietoutumien ulkopuolella ei ole olemassa mitään sosiaalisen aluetta, vaan yhteenkietoutumat itsessään muodostavat sosiaalisen. Tästä syystä Latour itsekin

puhuu 'sosiaalisen alueen' ja 'yhteiskunnan' sijaan 'kollektiivista'. Tarde palaa useaan otteeseen *imitation* teemaan. Tarden (1999, 23–24) mukaan durkheimilainen sosiologia sekoittaa yksilöiden välisen imitaation sosiaalisiin rakenteisiin. Tarden mukaan yksilöiden välinen yhteys on välttämätöntä sosiaaliselle elämälle ja, että se koostuu aina pohjimmiltaan yksilöiden välisestä imitaatiosta. Imitaatio vahvistaa sosiaalista si-
dettä, mutta se ei takaa mitään kyseisen sosiaalisen siteen pysyvyydestä tai sen yhteydestä muihin samalta vaikuttaviin sosiaalisiin siteisiin. Toisin sanoen Tarden mukaan Durkheimin olisi pitänyt rakenteiden sijaan keskittyä *tilanteisiin*.

Lisäksi Tarde korostaa, että sosiologian ei tulisi tehdä pesäeroa filosofiaan, eikä varsinkaan metafysiikan haaraan. (Latour 2005, 13.) Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja juuri siitä, että he ovat katkaisseet yhteyksiä filosofian traditioihin ja näin ollen kadottaneet perustavanlaatuisesti oleellisia lähtökohtia sosiaali-
tieteiden tekemiselle. Tämä johtuu Latourin mukaan siitä, että sosiologit ovat yrittäneet saada tieteenalansa vaikuttamaan luonnontieteiden kaltaiselta "kovalta" tieteeltä. Latourin mukaan "sosiaalisen sosiologit ovat vastanneet pidättäytymällä metafysiikasta kaikkienensa ja leikkaamalla kaikki suhteet filosofiaan, tuohon kuvitteelliseen ja epäempiiriseen oppiaineeseen, joka edustaa jo aikuistuneiden sosiaalitieteiden vaatimatonta lapsuusaikaa."¹ (Latour 2005, 51.) Latour siis esittää, että sosiaalisen sosiologit näkevät sosiologian filosofiaa jollain tapaa kypsempänä tieteenalana, jolla on enemmän tekemistä empirian ja näin ollen myös vallitsevin todellisuuksien kanssa.

3.4 'Sosiaalisen' luonne

Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory -teoksen ensimmäisellä sivulla Latour toteaa, että hän "haluaa näyttää kuinka sosiaalista ei voida jäsentää jonkinlaisena aineena tai alana" (Latour 2005, 1).² Väite on kiinnostava, sillä Latourin 'sosiaalisen' voidaan ajatella koostuvan nimenomaan monenlaisesta aineesta ja aineksesta. Tällä huomiolla pyritään alleviivaamaan sitä, ettei Latourille ole olemassa mitään yksittäistä aineellisuuden muotoa tai aluetta, jonka ehdoilla sosiaalinen määrittäisi. Kuten Turo-Kimmo Lehtonen (2008, 26) on tiivistänyt, Latourin ajatus on, "että kysymys inhimillisen ja ei-inhimillisen rajasta pitäisi sulkeistaa ennen tutkimusta". Sosiaalisuus ei näin ollen ole pelkästään inhimillinen ominaisuus, vaan siihen osallistuvat myös ei-inhimilliset toimijat. Lisäksi ontologisesta näkökulmasta Latourille mikään ei ole olemuksellisesti inhimillistä tai ei-inhimillistä, sillä inhimilliset toimijat ovat rakentuneet suhteessa ei-inhimilliseen ja toisin päin. Lehtonen (2008, 31) toteaa tästä jaosta seuraavaa: "Ei-ihmiset ovat se, minkä ympärillä ihmiset kiertävät, tai se, mikä kiertää ihmisten välissä ja osana ihmisiä". Toisin

¹ Sociologists of the social have answered by abstaining from metaphysics altogether and by cutting all relations with philosophy, that fanciful and nonempirical discipline which represents the lowly infancy of the now mature social sciences.

² What I want to do in the present work is to show why the social cannot be construed as a kind of material or domain and to dispute the project of providing a 'social explanation' of some other state of affairs.

sanoen jako inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä tulisi itsessään kyseenalaistaa, sillä molemmat ovat muodostuneet kietoutuneina toisiinsa.

Kyseenalaistaminen ei jää kuitenkaan inhimillisen ja ei-inhimillisen välille. Eksplisiittisesti Latour haluaa sulkeistaa ainakin myös 'sosiaalisen' ja 'yhteiskunnallisen' sekä 'luonnollisen'. Hän sanoo haluavansa haastaa hankkeen, jonka tavoitteena on tarjota 'sosiaalista selitystä' muista [kuin sosiaalisista] asiainiloista". (Latour 2005, 1.) Tällä Latour viittaa aiempaan esittelemääni ajatukseen siitä, kuinka sosiaalisen sosiologia on tehnyt liaksi oletuksia sosiaalisen luonteesta ja siitä, millaisilla toimijoilla on sosiaalista toimijuutta ja millä ei. Toimijaverkkoteoriaa sovellettaessa tutkijan on tarkoitus pyrkiä siihen, että tutkittavista toimijoista tulisi mahdollisimman samanarvoisia keskenään. Toisin sanoen mitään tilanteeseen osallistuvaa toimijaa ei nosteta lähtökohtaisesti ylitse muiden esimerkiksi 'sosiaalisuuden' näkökulmasta. (Latour 2005, 64–69.)

Sosiaaliseen liittyen Latour (2005, 244–246) puhuu myös "plasmasta". Lehtosen (2008, 145) mukaan tällä Latour viittaa "jonkinlaiseen konkreettisten yhteyksien ja verkostojen ulkopuoliseen, muotoutumattomaan mahdollisuuden alueeseen." Eräs toimijaverkkoteorian keskeinen perusta lieneekin näihin tiedon sokeisiin pisteisiin keskittyminen. Keskeistä sosiaalisen jäljittämisessä on Latourin mukaan epävarmuuksiin ja epätietoisuuteen [uncertainties] keskittyminen ja niiden seuraaminen. Toimijoiden ontologinen epävarmuus on otettava tosissaan: aiemmin sosiaalista toimijuutta ilmentäneet toimijat eivät ole aina sosiaalisia ja toisin päin. On siis keskityttävä siihen, mitä ei entuudestaan tiedetä ja parhaansa mukaan pyrittävä unohtamaan se, mitä entuudestaan "tiedetään". Latourin mukaan näihin epävarmuuksiin, epäröinteihin ja poikkeamiin keskittymistä voidaan luonnehtia jopa yhteenkietoutumien sosiologian perustaksi. (Latour 2005, 47.)

Keskeinen ero yhteenkietoutumien sosiologian ja sosiaalisen sosiologian välillä on se, että jälkimmäinen olettaa, että "sosiaalinen maailma" on jo olemassa, kun taas ANT-tutkijalle "sosiaalinen" muodostuu aina tapauskohtaisesti eri toimijoiden vuorovaikutuksessa. Latourin mukaan sosiaalisen sosiologiaa harjoitettaessa on yhdentekevää, mitä jäsenyyksiä toimijoista kulloinkin käytetään, sillä ne ovat hänen mukaansa lopulta mielivaltaisia tapoja palauttaa kaikki samaan alkulähteeseen, eli "sosiaaliseen". Toimijaverkkoteoriassa "yhteiskunta" ja "sosiaalinen" eivät ole alkujankaan olemassa, eikä mitään toimintaa voida yksistään selittää niillä tai palauttaa niihin. (Latour 2005, 36.) Lyhyesti sanottuna Latourin mukaan toimijaverkkoteoria pyrkii avartamaan kriittisen ajattelun mahdollisuuksia kieltäytymällä käyttämästä "yhteiskuntaa" ja "luontoa" selitysmallina millekään ilmiölle (Latour 2005, 93).

Sosiaalisen sosiologit ovat Latourin (2005) mukaan ymmärtäneet väärin sekä sosiaalitieteiden tehtävän että 'sosiaalisen' itsensä luonteen. Seuraavassa luvussa pyrin ymmärtämään, mitä Latour näillä väitteillä tarkoittaa ja mitä hänen kritiikkinsä sosiaalisen sosiologeja kohtaan pitää sisällään.

4. Analyysi: Sosiaalisen sosiologit

Olen järjestänyt sosiaalisen sosiologeja käsittelevät kritiikit seuraavien alaotsikoiden alle: Sosiaalitieteiden tehtävän väärinymmärrys ja toimijoiden tukahduttaminen, Modernisaatio, positivismi ja filosofian hylkääminen sekä 'Sosiaalisen' väärinymmärrys. Käsitelyjärjestystä ohjaa historiallinen näkökulma. Tarkastelen ensin Latourin kritiikkiä sosiaalitieteiden tehtävän historiallisesta väärinymmärryksestä. Tämän jälkeen analysoin Latourin kritiikkiä sosiaalisen sosiologeja kohtaan modernisaation ja positivismin näkökulmasta, sillä nämä ovat teemoja, joihin Latour useaan otteeseen palaa käsitellessään sosiaalisen sosiologeja. Lopuksi analysoin Latourin näkemyksiä siitä, kuinka sosiaalisen sosiologit ovat ymmärtäneet väärin 'sosiaalisen' itsensä luonteen.

4.1 Sosiaalitieteiden tehtävän väärinymmärrys ja toimijoiden tukahduttaminen

Latour palaa kritiikissään sosiaalisen sosiologeja kohtaan useaan otteeseen siihen, kuinka he ovat hänen mukaansa ymmärtäneet sosiaalitieteiden tehtävän väärin. Latour kirjoittaa: ”Alusta alkaen on ollut eräänlainen sekaannus tehtävistä. Päättämällä, että heidän tehtävänsä oli määritellä, mistä sosiaalinen maailma koostuu, sosiologit 1800-luvun puolivälissä ottivat itselleen politiikan tehtävän.”³ Latourin mukaan sosiaalitieteilijät ovat sekoittaneet roolinsa analysoijina jonkinlaiseen poliittiseen kutsuun tarkkailulle ja emansipaatiolle. (Latour 2005, 40–42) Tämä on Latourin mukaan johtanut siihen, että sosiologit ovat päätyneet konstruoimaan oman tutkimuskohteensa. Toisin sanoen sosiologiennakko-oletukset tutkimuskohteestaan ohjaavat tutkimusta niin, että lopputulokset lopulta vastaavat näitä oletuksia. (Latour 2005, 41.)

Latourin mukaan mahdollinen syy sille, miksi toimijoiden ja sosiaalitietelijöiden välistä symmetriaa ei ole havaittu aiemmin, on se, että sosiologia on hyvin alusta lähtien pitänyt sisällään sosiaalista manipulaatiota [social engineering] (Latour 2005, 40). Sosiaalisella manipulaatiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että tutkija johdattelee tutkittavia antamaan sellaisia vastauksia, jotka tukevat hänen oletuksiaan vallitsevan todellisuuden luonteesta. Laajemmassa politiikan mittakaavassa sosiaalinen manipulointi tai suunnittelu

³ A possible reason for not recognizing earlier the essential parity between actors and social scientists all engaged in controversies about groups is that sociology has been involved, very early on, in social engineering. Since the beginning, there has been a sort of confusion of duties. By deciding that their job was to define what the social world is made of, sociologists in the middle of the 19th century took upon themselves the task of politics.

tarkoittaa keskitettyä suunnitelmallisuutta, jolla tähdätään sosiaalisen ja yhteiskunnallisen muutoksen suunnan määrittelyyn yhteiskunnassa (Oxford English Dictionary 2021). Latourin mukaan sosiaalisen sosiologit “ovat tarkasti rajanneet ja määrittäneet toimijat, jotka ”todella toimivat” maailmassa – aivan, kuin vapauttaakseen tutkittavat heidän harhoistaan, valmistellakseen pohjaa suuren mittaluokan sosiaaliselle manipulaatiolle, ja silottaakseen polun kohti modernisaatiota.”⁴ Tässä Latourin näkemys on se, että tutkijoiden tuottamilla määritelmillä ja kategorioilla ei ole vapauttavaa vaikutusta tutkittaville toimijoille – vaan jopa päinvastoin. Toimijoiden asuttaman sosiaalisen maailman todellinen luonne jää piiloon, kun sosiologit täyttävät sen omilla merkityksillään ja tukahduttavat tutkimuskohteensa sanaston. ”Meidän on vastustettava ajatusta siitä, että jossain on olemassa sanakirja, jonka avulla kaikki toimijoiden moninaiset puheet voidaan tyypistää muutamaksi sanaksi ”sosiaalisen” kielellä. [...] Tässä piilee moraalisesti, poliittisesti ja tieteellisesti relevantein ero näiden kahden sosiologian välillä.”⁵, Latour toteaa. (Em. 2005, 47–48.)

Toimijoiden hiljentämisestä puhuessaan Latour kohdistaa kritiikkinsä eritoten kriittistä sosiologiaa kohtaan. Latourin mukaan kriittistä sosiologiaa määrittää se, ettei se rajoitu ’sosiaaliseen’, vaan korvaa tutkittavan kohteensa jollain ennalta määritellyllä sosiaalisten yhteyksien aineksella. Toisin sanoen kriittiset sosiologit eivät Latourin mukaan syvenny tarkastelemaan ’sosiaalista’ sen vaatimalla tarkkuudella. He eivät esimerkiksi kyseenalaista ennalta “sosiaaliseksi” toteamiensa toimijoiden sosiaalisuutta tapauskohtaisesti. Ja kaiken lisäksi kriittiset sosiologit täyttävät maailman omilla käsitteillään ja päätyvät lähestulkoon sanelemaan tutkimuskohteilleen, miten heidän tulisi hahmottaa maailmaa. (Latour 2005, 8–9.) Lisäksi kriittiset sosiologit Latourin mukaan näkevät toimijoiden mahdolliset vastalauseet yhteiskunnallisiin rakenteisiin asettumisesta nimenomaan osoituksena rakenteiden olemassaolosta (Latour 2005, 9).

Oireellista sekä kriittiselle että sosiaalisen sosiologialle on Latourin mukaan siis se, etteivät tutkijat ota tutkimiensa toimijoiden tarjoamaa tietoa maailmasta vakavissaan. Latour (2005, 51) kirjoittaa: “Toisaalta vaikuttaisi siltä, että ainoastaan sosiaalisen sosiologit – erityisesti kriittiset sosiologit – onnistuvat tehokkaasti vaimentamaan informanttiensa täsmällisen sanaston ja kääntämään sen omalle monikäyttöiselle metakielelleen.”⁶ Tässä Latour jatkaa kritiikkiään siitä, kuinka sosiaalisen sosiologit tekevät liikaa ennakkoletuksia tutkimuskohteestaan. Latour (2005, 30) kirjoittaa: “He [sosiaalisen sosiologit] ovat innokkaita tuottamaan tarkkoja, tarkkaan valittuja termejä sille, mitä he ajattelevat toimijoiden sanovan. Mutta silloin he saattavat törmätä siihen riskiin, että sekoittaisivat kaksi erillistä metakieltä toisiinsa – sillä, on

⁴ They have also strictly limited the set of agencies ‘really acting’ in the world so as to free actors from their delusion, prepare the ground for social engineering on a grand scale, and smooth the path toward modernization.

⁵ Here lies the most morally, politically, and scientifically relevant difference between the two sociologies.

⁶ On the other hand, it seems that only sociologists of the social—especially critical sociologists—can manage to efficiently muffle their informants’ precise vocabulary into their own all-purpose meta-language.

huomattava, että toimijoilla on myös oma yksityiskohtainen ja refleksiivinen metakielensä. Jos he harjoittajat kriittistä sosiologiaa, riski toimijoiden vaimentamiseen on tätäkin suurempi.”⁷ Toisin sanoen kriittisten sosiologien tulisi Latourin mukaan kiinnittää enemmän huomiota siihen, kuinka paljon he ohjailevat tutkittaviensa sanomisia.

Latour (2005, 52) korostaa, että toimijoilla itsellään on monenlaisia ”filosofioita”, mutta sosiologit ovat päättäneet keskittyä ainoastaan muutamiin ennalta määrättyihin määritelmiin ja näkökulmiin. ”Toimijat täyttävät maailman toimijuudellaan, kun samaan aikaan sosiaalisen sosiologit kertovat heille, millaisista osista heidän maailmansa ’todellisuudessa’ koostuu”⁸ Latourin (2005, 52) mukaan sosiaalisen sosiologeja ei pelasta se, että he saattavat tehdä tämän jaloista syistä, kuten ollakseen kriittisiä, poliittisesti relevantteja tai vapauttaakseen toimijat valtarakenteiden kahleista. ”Vaikka se olisi erinomaista politiikkaa – mitä se ei ole, kuten tulemme huomaamaan – se on silti huonoa tiedettä”⁹, hän toteaa. Tässä Latour palaa jälleen kritiikkiinsä siitä, että sosiaalisen sosiologit ovat sekoittaneet deskriptiivisen tehtävänsä emansipaation tavoitteluun ja poliittiseen toimintaan. Latourin mukaan kriittinen sosiologia on ainoa tieteenala, joka pitää itseään tieteellisenä, vaikka se ei ainoastaan jätä tietoa huomiotta, vaan korvaa sen myös ”kiistattomalla” tiedolla ennalta annetuista yhteiskunnallisista voimista. Ongelmaksi muodostuu myös se, kuinka Latourin mukaan kriittisessä sosiologiassa toimijoiden mahdolliset vastalauseet yhteiskunnallisiin rakenteisiin asetumisesta nähdään nimenomaan osoituksena rakenteiden olemassaolosta. ”Tässä kohtaa sosiologia lakkaa olemasta empiiristä ja siitä tulee ’vampiirista’”¹⁰, Latour toteaa. (Em., 50.)

4.2 Modernisaatio, positivismi ja filosofian hylkääminen

Kuten aiemmin esitin, Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja siitä, että he ovat katkaisseet yhteytensä filosofiaan ja eritoten metafysiikkaan. Latour peräänkuuluttaa käytännöllistä metafysiikkaa osana sosiologiaa. Tarkalleen ottaen hän tekee ehdotuksen ”empiirisen metafysiikan” puolesta: ”empiirinen metafysiikka on sitä, mihin toimijuuksien väliset kiistat johtavat, kun ne vääjäämättä asuttavat maailman uusilla toimijuuksilla ja haastavat toistensa olemassaoloa. Muodostuu kysymys siitä, kuinka tutkia toimijoiden omaa

⁷ They are keen to produce precise, well chosen, sophisticated terms for what they say the actors say. But then they might run the risk of confusing the two meta-languages—since actors, too, have their own elaborate and fully reflexive meta-language. If they practice critical sociology, then there is an even greater risk to render actors mute altogether.

⁸ Actors fill the world with agencies while sociologists of the social tell them which building blocks their world is ‘really’ made of.

⁹ Even if it were excellent politics, which it is not as we shall see, it would still be bad science.

¹⁰ At this point sociology stops being empirical and becomes ‘vampirical’.

metafysiikkaa.” (Latour 2005, 50.) Toimijoiden metafysiikan tutkimisen tehtävässä sosiaalisen sosiologit ovat Latourin näkemyksen mukaan epäonnistuneet täysin (Em., 51). Latour (2005, 22) kirjoittaa: “Kun sosiaalisen sosiologit lausuvat ääneen sanat ‘yhteiskunta’, ‘valta’, ‘rakenne’, ja ‘konteksti’, he usein päätyvät yhdistämään laajoja joukkoja elämää ja historiaa mobilisoidakseen valtavia voimia, havaitakseen draamatisten säännönmukaisuuksien nousemista hämmästyttävistä vuorovaikutuksista, nähdäkseen kaikkialla tutkimansa asian, sekä samanaikaisesti esimerkkejä entuudestaan tunnetuista luokista, ja paljastaakseen kullisten takana naruja vetelevät synkät voimat.”¹¹ Tässä Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja siitä, kuinka he ovat epävarmuuksien ja poikkeamien sijaan keskittyneet itsestäänselvyksiin ja valmiisiin jäsenyyksiin.

Latourin mukaan sosiaalisen sosiologiaa vaivaa se, että sen piirissä yritetään saavuttaa apriorista tietoa maailmasta ja se lähtee liikkeelle liian monista ennalta annetuista oletuksista sen suhteen, mistä sosiaalinen maailma koostuu. Erääksi keskeiseksi ongelmaksi muodostuu se, että sen sijaan, että oltaisiin kiinnostuneita toimijoiden metafysiikasta, ollaan kiinnostuneita toimijoiden tuolla puolella olevan ”sosiaalisen” metafysiikasta, jos siitäkään. (Latour 2005, 52.) Toisin sanoen sosiologit ovat kiinnostuneita siitä, mistä ”sosiaalinen” koostuu, mutta eivät ole valmiita avaamaan kysymystä tarpeeksi perustavanlaatuisella tasolla. *Mistä* sosiaalinen kulloinkin koostuu? Keskeinen ongelma Latourin mukaan sosiaalisen sosiologiassa on siis se, että osa toimijoista (ja rakenteista) määrittyy olemuksellisesti ”sosiaalisiksi”. Käsitteeseen sisältyy Latourin mukaan vääjäämättä ajatus sosiaalisesta omana alueenaan tai eräänlaisena aineksena (social stuff). Tällainen monoliittinen käsitys sosiaalisesta aiheuttaa Latourin mukaan sen, että toimijoiden ontologisen epävarmuuden tarkastelu estyy. Ontologisella epävarmuudella tarkoitan tässä Latourin ajatusta siitä, että toimijat osallistuvat ”sosiaaliseen” vaihtelevasti. Jossain hetkessä ”sosiaalisen” määrittämä toimija voi olla toisessa hetkessä täysin sosiaalisesti ”mykkä”. (Em.) Esimerkiksi tanssilattian voidaan ajatella olevan monenlaisten sosiaalisten yhteenliittymien mahdollistaja ja näin ollen sosiaalinen toimija. Tyhjillään olevalla tanssialin lattialla puolestaan ei ole sosiaalista toimijuutta.

Latour palaa kritiikissään sosiaalisen sosiologeja kohtaan useaan otteeseen modernisaation teemaan. *Reassembling the Social* –teoksessa Latour ei yksiselitteisesti eksplikoi käsitystään modernisaatiosta ja sen merkityksestä yhteiskuntatieteille tai yhteiskuntatieteiden merkityksestä modernisaatiolle. Latour kuitenkin kirjoittaa: “Ongelma on, että sosiaalitieteet eivät ole koskaan uskaltaneet olla empiirisinä, koska niiden piirissä on aina ajateltu, että samanaikaisesti olisi kytkeydyttävä modernisaatioon” (Latour 2005, 241). Modernisaatio näyttäisi olevan siis jollain tapaa ongelmallinen käsite Latourille.

¹¹ When sociologists of the social pronounce the words ‘society’, ‘power’, ‘structure’, and ‘context’, they often jump straight ahead to connect vast arrays of life and history, to mobilize gigantic forces, to detect dramatic patterns emerging out of confusing interactions, to see everywhere in the cases at hand yet more examples of well-known types, to reveal behind the scenes some dark powers pulling the strings.

Teoksessaan *Emme ole koskaan olleet moderneja* Latour (2006, 27) kirjoittaa: ”Adjektiivi ”moderni” tarkoittaa uutta järjestystä, kiihtyvyyttä, katkosta tai vallankumousta ajassa. Kun käytetään sanaa ”moderni”, ”modernisaatio” tai ”moderniteetti”, määrittelemme vastakohtana ikaikaisen ja muuttumattoman menneisyyden.” Latour vaikuttaisi siis kritisoivan ajatusta siitä, että ihmiskunta tai inhimillinen toiminta kulkisivat kohti jonkinlaista ”edistystä” ja esittää, että sosiaalisen sosiologit ovat päätyneet itse luomaan itselleen kuvittelemansa modernisaation konstruoimalla tutkimuskohteensa omien käsitteidensä kautta. Latour kysyy: ”Mikäli on totta, että sosiaalisen sosiologioiden tarjoamat näkemykset yhteiskunnasta ovat olleet pääosin keino taata kansalaisyhteiskunnan rauha, kun modernismi oli tuloillaan, niin millaista kollektiivista elämää ja millaista tietoa yhteenkietoutumien sosiologioiden olisi kerättävä, kun modernisointi on asetettu epäilyksen alle ja samaan aikaan tehtävä löytää keinoja yhteiselo on tärkeämpää kuin koskaan?” Toisin sanoen Latour toteaa, että yhteenkietoutumien sosiologioiden olisi syytä hylätä modernisaation ja modernisoinnin ajatus ja keskittyä keräämään tietoa ilman ennako-oletuksia inhimillisen toiminnan kulkemisesta kohti jonkinlaista edistystä.

Latourin (2006, 31) mukaan ”moderni” määritellään pääosin humanistisista lähtökohdista. Tällöin ei-inhimillinen todellisuus siirretään sivuosaan ja sen osuus modernisaatiossa jää huomiotta. Latourin teoreettisen projektin voidaan siis ajatella olevan myös jossain määrin posthumanistinen tai kenties non-humanistinen tai ahumanistinen. Latour (2005, 71–85) haluaa problematisoida ajatuksen siitä, että olisi olemassa inhimillistä toimintaa, jonka rinnalla erinäisten ei-inhimillisten toimijoiden toiminta määrittäisi ainoastaan kausaalisen syy-seuraussuhteena, eräänlaisena epätoimintana. Tämä jako juontaa Latourin mukaan juurensa aina Descartes’n aikanaan vallankumoukselliseen oivallukseen mielen ja ruumiin erosta. Myöhemmin tämä mielen ja ruumiin välinen dikotomia on Latourin mukaan laajentunut koskemaan ajatukseksi ihmissubjektista, jonka rinnalla muu maailma näyttäisi koostuvan lähinnä objekteista, eikä ikinä toimijuutta sisällään pitävistä objekteista. (Latour 2005, 85.) Toimijaverkkoteorian ideana ei ole tehdä sovintoa subjektin ja objektin välisen jaon kanssa, vaan kyseenalaistaa a priori luokiteltavia jäsenyyksiä (Latour 2005, 75). Tähän liittyy myös Latourin ajatus kvasiobjekteista, jotka pitävät sisällään sekä inhimillisen, että ei-inhimillisen, mielen ja ruumiin, subjektin ja objektin (Latour 2005, 237–238; Latour 1992).

Modernisaation lisäksi Latour palaa toistuvasti positivismiin teemaan. Positivismilla tarkoitetaan ajatusta siitä, että ”tieteen kielessä voitaisiin erottaa toisistaan havaintokäsitteet, joilla havainnot voidaan kuvata teorianeutraalisti, ja teoreettiset käsitteet, jotka ovat työkaluja havaintujen faktojen teoreettiseen systematisointiin, mutta eivät muuta havaintokäsitteillä ilmaistujen väitteiden merkitystä” (Kokkonen 2018). Toisin sanoen ajatuksena on, että on mahdollista muodostaa käsitteitä, jotka tavoittavat tutkittavien ilmiöiden todellisen luonteen jollain tapaa *neutraalisti*.

Latour (2005, 256) kirjoittaa: “Positivismi - luonnollisessa tai sosiaalisessa muodossaan, reaktionäärisessä tai edistyksellisessä muodossaan – ei ole väärässä, koska se unohtaa “ihmisen tietoisuuden” ja päättää pitäytyä “ kylmässä datassa”. Se on väärässä poliittisesti. Se on redusoinut avoimista kysymyksistä faktoja liian nopeasti, ilman vaadittavaa prosessia. Se on sekoittanut kaksi realismin tehtävää: monimuotoisuuden ja yhtenäistämisen. Se on hämärtänyt yhteenkietoutumien järjestämisen ja niiden yhdeksi kollektiiviksi kokoamisen rajaa.”¹² Latourin mukaan siis positivismi sosiologiassa on saanut aikaan sen, että yksittäisten toimijoiden rooli on supistunut ja sen sijaan sosiologit ovat alkaneet kohdella ihmisiä homogeenisinä ja monoliittisinä ryhminä. Yhteenkietoutumien oletetaan olevan jollain tapaa pysyväisluonteisia ja näin ollen niistä tehdään yhteiskunnallisia totuuksia ilman tarvittavaa tieteellistä tarkastelua. Latourin jalanjäljissä voidaan siis esittää, että sosiologia on paradoksaalisesti pyrkinyt kohti luonnontieteiden asemaa positivisillä, mutta samaan aikaan päätyneet luomaan sellaisia käsitteitä ja kategorioita, jotka eivät kestä tieteellistä tarkastelua. “Tämä rationalistinen, modernistinen, positivistinen tiede hoivaa povessaan kaikkein arkaisinta ja taianomaisinta haamua: itse itsensä luovaa, itse itsensä selittävää yhteiskuntaa”¹³, Latour (2005, 86) summaa.

4.3 'Sosiaalisen' väärinymmärrys

Merkittävä osa Latourin kritiikistä sosiaalisen sosiologeja kohtaan muodostuu ajatuksesta, että sosiaalisen sosiologit ovat ymmärtäneet 'sosiaalisen' itsensä luonteen väärin. Latourin mukaan “sosiaalinen” – siis sosiaalisen sosiologioiden tutkimuskohde – on ”hämmennys, täysin tarpeeton maailman kääntöpuoli, joka ei anna todelliselle maailmalle mitään muuta, kuin keinotekoisia arvoituksia.”¹⁴ (Latour 2005, 107). Latour toteaa, etteivät “sosiaalisen sosiologit ole kuitenkaan typeryksiä, vaan heillä on hyvä syy epäröidä seuraamasta sosiaalista nestettä [social fluid] sinne, minne se ikinä heidät johdattaakaan”¹⁵ (Em., 77). Latourin mainitsema ”hyvä syy” tarkoittaa sosiaalisen itsensä väärin ymmärtämistä.

Keskeiseksi ongelmaksi sosiaalisen sosiologeille Latourin mukaan muodostuu se, etteivät he pysty käsittelemään 'toiminnan' yhtäaikaista jatkuvuutta ja epäjatkuvuutta. (Latour 2005, 77.) Toisin sanoen

¹² Positivism—in its natural or social form, in its reactionary or progressive form—is not wrong because it forgets ‘human consciousness’ and decides to stick with ‘cold data’. It is wrong politically. It has reduced matters of concern into matters of fact too fast, without due process. It has confused the two tasks of realism: multiplicity and unification. It has blurred the distinction between deploying the associations and collecting them into one collective.

¹³This rationalist, modernist, positivist science nurtures in its bosom the most archaic and magical ghost: a self-generated, self-explicative society.

¹⁴ The social of sociologists thus appears exactly as it always was, namely a superfluity, a purely redundant rear-world adding nothing to the real world except artificial conundrums.

¹⁵ Yet sociologists of the social are not fools. They have good reason to hesitate before following the social fluid wherever it leads them.

toimijoiden sosiaalisuudesta ei voida tehdä ennakko-oletuksia, eivätkä mitkään toimijat ole luonteeltaan olemuksellisesti ”sosiaalisia”. Lisäksi sosiaalisen sosiologit ovat Latourin mukaan ymmärtäneet väärin, mitkä kaikki entiteetit voivat osallistua ”sosiaalisuuteen”. Latourille sosiaalisuus ja sosiaalinen toimijuus ovat aina yhteismitattomia. Tässä yhteydessä yhteismitattomuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa kahden asian – eli tässä tapauksessa kahden eri toimijan – välillä ei ole olemassa mitattavista asioista riippumattonta, objektiivista mittaa asioiden vertailuun (Tieteen termipankki 2021). Minkään objektin, subjektin tai kvasiobjektin sosiaalinen toimijuus ei siis koskaan ole lähtökohtaisesti ylitse muiden (Latour 2005, 64–73). Latourin mukaan on vastustettava eritoten kriittisen sosiologian lanseeraamia jäsenyyksiä ’esineellistymisestä’ ja ’reifikaatiosta’, sillä ne piilottavat alleen mahdollisuuden tarkastella sosiaalista toimijuutta laajasti, myös ei-inhimillisen todellisuuden huomioiden (Latour 2005, 75–77). Keskittymällä enemmän kvasiobjektien tutkimiseen sosiologia voisi Latourin mukaan päästä pois tästä sudenkuopasta. Toisin sanoen siis pyrittävä luopumaan subjektin ja objektin välisestä jaosta ja samalla luovuttava rajanvedosta inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä sekä kyseenalaistettava yksioikoinen käsitys luonnosta ja luonnollisuudesta.

Tämä sosiaalisen sosiologialle oireellinen ’sosiaalisen’ väärinymmärrys on Latourin mukaan johtanut muun muassa siihen, että ”Sosiaalisen sosiologit näyttäisivät liitävän enkelten lailla, siirtäen valtaa ja yhteyksiä lähes immateriaalisesti, siinä missä ANT-tutkijan täytyy rämpiä muurahaisen tavoin, kantaen mukanaan runsasta tarpeistoa jäljittääkseen edes pienimmän yhteyden”¹⁶ (Latour 2005, 25). Jos ja kun sosiaalisen sosiologit Latourin mukaan rakentavat näkemyksensä maailmasta ennakko-oletusten ja valmiiden jäsenyysten varaan, jää heidän tehtäväkseen ainoastaan saada tutkimustulokset näyttämään heidän oletustensa mukaisilta. Toimijaverkkoteorian soveltaja sen sijaan joutuu Latourin mukaan kantamaan mukanaan paljon monimutkaisempia metodologisia jäsenyyksiä, minkä vuoksi työ on myös hitaampaa. (Latour 2005, 23–25.) Latour kutsuukin tekemäänsä sosiologiaa ”slowciology”-sanalla (Latour 2005, 122). Kriitikki kohdistuu tässä kohtaa siis sosiaalisen sosiologien metodologiaan, joka mahdollistaa suuren kokoluokan yksinkertaistukset vallitsevasta todellisuudesta. Latour kirjoittaa: ”Ainoastaan vertailemalla jatkuvasti monimutkaisia toiminnan repertuaareja sosiologit voivat saada relevanttia tietoa. Tehtävä, joka vaikuttaisi olevan aina yhtä hankala sosiaalisen sosiologeille, jotka joutuvat suodattamaan kaiken, mikä ei entuudestaan vaikuta yksiselitteisesti ’sosiaaliselta toimijalta’.”¹⁷ (Latour 2005, 55.)

¹⁶ Sociologists of the social seem to glide like angels, transporting power and connections almost immaterially, while the ANT-scholar has to trudge like an ant, carrying the heavy gear in order to generate even the tiniest connection.

¹⁷ It is only by constantly comparing complex repertoires of action that sociologists may become able to register data—a task that seems always very hard for the sociologists of the social who have to filter out everything which does not look in advance like a uniformed ‘social actor’.

Latourin kritiikin keskeinen teema on siis se, etteivät sosiaalisen sosiologit ole tarpeeksi empiriisiä, vaan olettavat liikaa tutkimuskohteiltaan etukäteen. Latourin mukaan tällä on kuitenkin laajoja ja vakavia seurauksia. “On kuitenkin olemassa vielä tärkeämpi syy hylätä jyrkästi sosiaalisen sosiologiassa objekteille annettu rooli: se mitätöi sellaiset valtasuhteisiin ja sosiaaliseen eriarvoisuuteen kohdistuvat selitykset, joilla on todellista merkitystä.”¹⁸ (Latour 2005, 85.) Jälleen kerran Latourin mukaan sosiaalisen sosiologit ohittavat toimijoiden kokemukset liian herkästi. Latour kirjoittaa: “Tutkittujen ja muokattavien keinojen vyyhdin ja valta-aseman saavuttamiseksi sosiologia ja erityisesti kriittinen sosiologia on liian usein korvanut näkymättömän, liikkumattoman ja homogeenisen vallan maailman itse itsellään. Sosiologiassa voimakkaita selityksiä on vastustettava ja tasapainotettava”¹⁹ (Em., 86). Latour jatkaa: “yhdistämällä kaikki nämä eri keinot sosiaalisen hitauden voimattomaan voimaan, sosiologit, jotka eivät ole varovaisia käyttäessään sosiaalisia selityksiä, peittävät sosiaalisen eriarvoisuuden todelliset syyt.”²⁰ Latourin mukaan sosiaalisen sosiologit sekoittavat syyn ja seurauksen toisiinsa ja sillä on tuhoisia seurauksia, sillä todelliset eriarvoisuuden muodot jäävät tässä käsittelyssä hänen mukaansa piiloon. (Em., 85.) Latour ei kuitenkaan eksplikoi, mitä hän näillä ”todellisilla” eriarvoisuuden muodoilla tarkoittaa.

Latour (2005, 251) kommentoi lyhyesti toimijaverkkoteorian saamaa kritiikkiä siitä, että se olisi sokea valtasuhteille ja -kamppailuille. Latourin mukaan toimijaverkkoteoriaa on syytetty siitä, että se ei tarjoa minkäänlaista potentiaalia valtasuhteiden vastustamiseen tai kriittiseen tarkasteluun, vaan päinvastoin se on tyytyväinen vallitseviin valtasuhteisiin. Latour vastaa kritiikkiin toteamalla, ettei ihmisten, jotka kutsuvat itseään “edistyksen miehiksi ja naisiksi” kannattaisi valita metodikseen teoriaa, jonka piirissä on vähiten mahdollista toteuttaa emansipaation tavoitteita. Jos toimijaverkkoteoria todella tarjoaa olemattomasti työkaluja yhteiskunnallisten voimien tarkasteluun ja jättää ne selittämättömiksi ja vastustamattomiksi, ei tehtävissä ole paljoakaan. (Em.) Toisin sanoen Latour vastaa kritiikkiin toteamalla, että kriitikoiden tulisi valita käyttöönsä mieluummin joku toinen metodi. Latour (2005, 252) jatkaa kritiikkiin vastaamista jo tutuksi tulleella kritiikillään sosiaalisen sosiologeja ja kriittisiä sosiologeja kohtaan: ”Sen väittäminen, että kaikkien moninaisten ongelmien takana olisi ylivoimainen saman rakenteen läsnäolo, sama imperiumi, sama totaliteetti, on aina näyttäytynyt minulle äärimmäisenä masokismin muotona, pervertoituneena tapana valmistautua väijäämättömään häviöön, samalla nautiskellen ylempiarvoisen poliittisen

¹⁸ There exists, however, an even more important reason for rejecting adamantly the role given to objects in the sociology of the social: it voids the appeals to power relations and social inequalities of any real significance.

¹⁹ To the studied and modifiable skein of means to achieve powers, sociology, and especially critical sociology, has too often substituted an invisible, unmovable, and homogeneous world of power for itself.106 In sociology, powerful explanations should be counterchecked and counterbalanced.

²⁰ By putting aside the practical means, that is the mediators, through which inertia, durability, asymmetry, extension, domination is produced and by conflating all those different means with the powerless power of social inertia, sociologists, when they are not careful in their use of social explanations, are the ones who hide the real causes of social inequalities.

korrektiuden katkeransuolaisesta tunteesta.”²¹ Hän jatkaa: “Nietzsche oli hahmotellut ‘kaunaisen ihmisen’ kuolemattoman muotokuvan, jolla hän tarkoitti kristittyä, mutta kriittinen sosiologi sopisi aivan yhtä hyvin”²² (Em). Nähdäkseni ”kaunaisen ihmisen” jäsenyyksellä Latour kommentoi sitä, kuinka kriittiset sosiologit ovat ottaneet omat poliittiset tavoitteensa tutkimuksensa keskiöön.

Latour (2005, 35) kritisoi siis sosiaalisen sosiologeja siitä, että he tekevät oletuksia sosiaalisten rakenteiden – tai yhteenkietoutumien – pysyvyydestä: ”Sosiaalisen sosiologeille heidän ulostulojensa suurin hyve yhteiskunnalle on se, että he tarjoavat tämän pitkäkestoisen stabiiliuden hopealautasella ja ilmaiseksi. Sen sijaan meidän koulukuntamme [yhteenkietoutumien sosiologia] näkee stabiiliuden nimenomaan sinä tekijänä, joka täytyy selittää vetoamalla kalliisiin ja vaativiin keinoihin.”²³ Toisin sanoen sosiaalisen sosiologian ja yhteenkietoutumien sosiologian tutkimuksen kohteet ovat Latourin mukaan hyvin päinvastaisia. Siinä missä sosiaalisen sosiologit keskittyvät Latourin mukaan osoittamaan pysyväisluonteisten rakenteiden olemassaoloa maailmassa, yhteenkietoutumien sosiologit pyrkivät nimenomaan selvittämään, miksi maailmassa on olemassa mitään pysyväisluonteisia rakenteita. Lisäksi Latour kommentoi tässä yhteenkietoutumien sosiologian antagonistista asemaa toteamalla, että sosiaalisen sosiologian menetelmät ovat yksinkertaisempia ja näin ollen myös halvempia toteuttaa, kuin yhteenkietoutumien sosiologian menetelmät.

5. Johtopäätökset: ”Taltiointia, ei suodattamista; selittämistä, ei kurinpitoa.” Nämäkö ovat Lait ja Profeetat?

Latourin kritiikki sosiaalisen sosiologeja kohtaan voidaan tiivistää kolmeksi pääkohdaksi, jotka tulevat esiin hänen summatessaan leikkisästi sosiologian tehtäviä: ”Taltiointia, ei suodattamista; selittämistä, ei kurinpitoa. Nämä ovat Lait ja Profeetat” (Latour 2005, 55). Ensimmäinen pääkohta on deskriptiivisen sosiologian puolesta puhuminen preskriptiivisen sijaan. Tähän viittaa lainauksen ”selittämistä, ei kurinpitoa”. Toisekseen Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja rakenteiden olettamisesta. Lainauksen ”taltiointia, ei suodattamista” viittaa tähän. Kolmanneksi Latour kritisoi sosiaalisen sosiologeja siitä, että he ovat

²¹ To insist that behind all the various issues there exists the overarching presence of the same system, the same empire, the same totality, has always struck me as an extreme case of masochism, a perverted way to look for a sure defeat while enjoying the bittersweet feeling of superior political correctness.

²² Nietzsche had traced the immortal portrait of the ‘man of resentment’, by which he meant a Christian, but a critical sociologist would fit just as well.

²³ Whereas, for the sociologists of the social, the great virtue of appeals to society is that they offer this long-lasting stability on a plate and for free, our school views stability as exactly what has to be explained by appealing to costly and demanding means.

ymmärtäneet 'sosiaalisen' väärin. Tässä luvussa esittelen johtopäätökset ja tarkastelen eräitä Latourin näkemyksiin kohdistuvia kriittisiä äänenpainoja.

Latourin mukaan sosiaalisen sosiologit ovat ymmärtäneet väärin sosiologian tehtävän: sen tulisi olla deskriptiivistä, ei preskriptiivistä. Toisin sanoen sosiologian tulisi siis olla Latourin mukaan kuvailevaa, eikä toimintaohjeita tai määritelmiä antavaa. Latourin kritiikki kohdistuu erityisesti kriittistä sosiologiaa kohtaan. Latour kritisoi kriittisiä sosiologeja siitä, että he ovat sekoittaneet politiikan osaksi tieteen tekemistä. Latour toteaa useaan otteeseen, kuinka sosiaalisen sosiologit ovat hukanneet merkittävän määrän tärkeää informaatiota tutkimuksissaan pyrkiessään tähän emansipaation tavoitteeseen. (Latour 2005, 61.) Sen lisäksi, että päädytään hukkaamaan merkittäviä määriä oleellista tietoa, sosiologit sekoittavat selittämisen tehtävänsä politiikkaan.

Tom Millsin (2018, 287) mukaan toimijaverkkoteoria ylikorostaa sosiaalisten rakenteiden häilyvyyttä ja ohittaa liian hätiköidysti kritiikin arvoneutraalin, deskriptiivisen sosiologian hyväksi. Millsin (2018, 287) mukaan Latourin käsitteellinen sanasto ei sovellu yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen aikakaudella, jota eivät ehkä määritä pysyvät ja monoliittiset yhteiskunnalliset rakenteet, mutta vähintäänkin itsepintaiset ja kasvavat institutionalisoidut epätasa-arvon muodot ja vallan kasaumat (Em.; Piketty 2014). Myös Susan Sturman (2006, 181) kritisoi Latouria sukupuolen ja sen kanssa risteävien rakenteiden huomiotta jättämisestä. Sturmanin mukaan jättämällä sukupuolen huomiotta Latour tulee vahvistaneeksi "neutraalia" valitusajattelun peruja kantavaa miessubjektia, samalla syventäen naissubjektin loistamista poissaolollaan. Voidaan siis kysyä, missä määrin deskriptiivisyyden korostaminen johtaa tilanteeseen, jossa Sturmanin ja Millsin hahmottelemat vallan kasaumat jäävät huomiotta ja tutkimus päättyy vahvistamaan näiden vallitsevien rakenteiden olemassaoloa sen sijaan, että se haastaisi niitä.

Toinen Latourin pääväite koskeekin sosiaalisen sosiologioiden ymmärrystä yhteiskunnallisten rakenteiden olemassaolosta. Latourin mukaan sosiaalisen sosiologit ovat ymmärtäneet väärin, mikä on selitys ja mikä selitettävä asia. Toisin sanoen Latourille esimerkiksi "yhteiskunta" ei selitä mitään, vaan sen itsensä selittämisen tulisi olla sosiologian ensisijaisia tehtäviä (Latour 2005, 104–105). Latourin mukaan sosiaalisen sosiologit tyytyvät turhan usein selittämään toimintaa ja toimijuuksia valmiilla selitysmalleilla ja pelkistyksillä, kuten 'yhteiskunta', 'kulttuuri', 'rakenne', 'alue', 'yksilö', ja niin edelleen. Keskeinen ongelma tässä Latourin mukaan on se, että jotkut toiminnan muodot ymmärretään lähtökohtaisesti "sosiaalisiksi". Latourin mukaan sosiaalitetieteet voisivat saada takaisin "alkuperäisen energiansa", mikäli toimintaan voitaisiin suhtautua yllätyksenä, välityksenä ja tilanteena. (Latour 2005, 45.) Toisin sanoen mitä vähemmän oletuksia a priori, sen parempi.

Latour (2005, 55) kiistää myös mahdollisuuden, että kapitalismia tai mitään muuta yhteiskunnallista rakennetta voitaisiin käyttää selityksenä millekään sosiaaliselle ilmiölle. Latourin mukaan tällaiset selitysmallit pelkistävät sitä, miten ymmärrämme 'sosiaalisen' luonteen. Latour rinnastaa "kapitalismilla selittämisen" muun muassa "jumalan tahtoon" tai "kohtaloon" vetoamiseen. Hänen mukaansa tällaiset selitysmallit pelkistävät ja rajoittavat toimijoiden toimijuuksia ja toiminnan mahdollisuuksia maailmassa. Latourin (2005, 55) mukaan "ei ole tarpeen järjestää toimijuuksia ennalta-annetusti 'oikeisiin' ja 'väärin' tai olettaa, että ne olisivat käännettävissä sosiaalisen itseään toistavalle kielelle"²⁴. Toimijaverkkoteoria on yritys luoda voimakkaan empiirisesti ja etnografisesti orientoitunutta metodologiaa, joka mahdollistaisi sen, ettei tutkija tulisi tehneeksi ylimääräisiä oletuksia tutkimuskohteestaan. Metodoin tarkoitus mahdollistaa avarampi ja vivahteikkaampi kokonaiskuvan tarkastelu, joka parhaimmillaan voisi tarkoittaa sitä, että vallitsevista eriarvoisuuden syistä saadaan uutta tietoa. Latourin keskeinen ajatus ei siis ole kyseenalaistaa yhteiskunnallisten rakenteiden olemassaoloa sinänsä, vaan kyseenalaistaa niiden selitysvoimaa. Millsin (2018, 301) mukaan kyse ei ole kuitenkaan siitä, että kapitalismin ja patriarkaatin kaltaiset termit tarjoaisivat itsessään kaikenkattavia selityksiä kaikista mikrotason prosesseista, vaan siitä, että näitä konsepteja voidaan käyttää tiettyjä piirteitä sisältävien sosiaalisten suhteiden ja rakenteiden jäsentämiseen. Vaikka ilmiöt vaihtelisivatkin ajallisesti ja paikallisesti, ne pitävät kuitenkin sisällään joitain yhteisiä piirteitä, ja tämä jää Millsin mukaan Latourin käsittelyssä huomiotta. (Mills 2018, 301.)

Kolmanneksi Latourin mukaan sosiaalisen sosiologit ovat käsittäneet väärin 'sosiaalisen' luonteen. Latourille "yhteiskuntaa" ei ole sellaisenaan olemassa, vaan 'sosiaalinen' on alati muuttuva suhteiden verkosto. Latour kyseenalaistaa ajatuksen 'sosiaalisesta' minkään suhteen tai suhteiden joukon olemuksellisenä osana. Hän ei ole vakuuttunut siitä, että on olemassa suhteita, jotka olisivat ensinnäkään tarpeeksi spesifejä, jotta niitä voitaisiin kutsua "sosiaalisiksi". Toisekseen suhteet eivät ole hänen mukaansa järjestettävissä ryhmiksi, jotka muodostaisivat tietyn alan, jota kutsuttaisiin "yhteiskunnaksi". (Latour 2005, 2.) Keskeinen virhe, jonka sosiaalisen sosiologit ovat Latourin mukaan tehneet, on ei-inhimillisen todellisuuden ja sen toimijoiden unohtaminen osana sosiaalisuutta. Ajatus pysyväisluontoisen 'sosiaalisen' alueen olemassaolosta tulisi hylätä ja yhteiskunnan sijaan tulisi Latourin mukaan puhua "kollektiivista" (Latour 2005, 14). Latour (2005, 260) määrittelee toimijaverkkoteorian poliittisen projektin koskemaan "yhteiskunnan" jäsenyyksen korvaamista "kollektiivilla", joka pitää sisällään sekä inhimillisen että ei-inhimillisen todellisuuden haastaen käsityksen, jossa 'ihminen' ja 'luonto' ymmärretään toisistaan erillisinä. Latourin (2005, 262) mukaan hänen pyrkimyksensä on löytää ääni ei-inhimilliselle todellisuudelle ja sen moninaisille toimijoille sosiologisessa tutkimuksessa.

²⁴They are simply different ways to make actors do things, the diversity of which is fully deployed without having to sort in advance the 'true' agencies from the 'false' ones and without having to assume that they are all translatable in the repetitive idiom of the social.

Sturmanin (2006, 182) mukaan Latourin 'sosiaalinen' pitää sisällään sukupuolen, rodun ja luokan sosiaalisten ja poliittisten suhteiden verkostot. Latour ei Sturmanin mukaan kuitenkaan tarkastele mitään näistä jäsenyksistä, vaan sulkeistaa ne tutkimuksensa ulkopuolelle. Ongelmaksi Latourin "kollektiivin" jäsenyksessä muodostuu se, että se ottaa lähtökohdakseen ei-inhimillisten ja inhimillisten toimijoiden välisen symmetrian, joka ei ota huomioon esimerkiksi sukupuolen ja luokan epäsymmetrisiä muodostumia. (Sturman 2006, 182). Latourin (2005, 76) mukaan toimijaverkkoteoria ei ole "jonkinlaisen absurdin" inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välisen symmetrian" järjestelmä."²⁵ Sen sijaan tässä yhteydessä "symmetria" tarkoittaa "tapaa olla päättämättä a priori jonkinlaista näennäistä epäsymmetriaa inhimillisen intentionaalisen toiminnan ja materiaalsen maailman kausaalisten suhteiden välille."²⁶ Lisäksi Latourin (2005, 76) mukaan "On olemassa jakoja, joita ei tulisi koskaan yrittää ohittaa, ylittää tai päihittää dialektisesti. Ne tulisi pikemminkin jättää huomiotta ja oman onnensa nojaan."²⁷ Latour ei spesifioi, mihin kaikkiin mahdollisiin jakoihin hän viittaa, eikä liioin selitä, miten tämä samanaikainen huomioiminen ja huomiotta jättäminen tulisi toteuttaa. Tällaiset tulkinnanvaraiset lausahdukset yhdistettynä valtarakenteiden analysoinnista pidättäytymiseen lienevät yksi syy siihen, miksi toimijaverkkoteoriaa on epäilty konservatiiviseksi. Kysymys siitä, mitkä jaot tulisi jättää ilman huomiota ja vaikuttamaan taustalle, jää siis epäselväksi ja tulkinnanvaraiseksi.

Myös Krarup ja Blok (2011, 46–47) ovat kritisoineet Latourin haluttomuutta ottaa 'sosiaaliseen' osallistuvien toimijoiden väliset epäsymmetrisyydet tosissaan. Kollektiivin sijaan Krarup ja Blok kohdistavat katseensa 'kvasiobjekteihin'. Kvasiobjektin jäsenyksessä Latour pyrkii sulauttamaan yhteen 'subjektin' ja 'objektin'. Kvasiobjektit ovat se, joka pitää yhdessä ihmisiä ja ei-ihmisiä, ja jota toisaalta ihmiset pitävät koossa. (Lehtonen 2008, 130). Kvasiobjekti on Latourin (1992; sit. ja käännös Lehtonen 2008, 130) mukaan tehty muun muassa "siruista ja artikulaatioista, puskureista ja vaunukaksikoista – eikä tekniikassa – se on tehty intohimoista, kuljetetuista ihmisistä, rahasta, kommunistiministereistä ja tietokoneohjelmista." Latour tulee tässä jäsenyksessään Krarupin ja Blokin (2011, 46–47) mukaan yhdistäneeksi moraalien ja teknologian toisiinsa huomioimatta sitä, kuinka inhimillisen maailman moraaliset konventiot kulkevat osana kvasiobjekteja ja kietoutuvat osaksi ei-inhimillistä. Tähän liittyen Krarup ja Blok (2011, 57) kyseenalaistavat Latourin yksioikoisen uskon deskriptiivisyyden voimaan ja "arkijärkeen". Eivätkö inhimillisen todellisuuden moraaliset ulottuvuudet vaikuta vääjäämättä osana kvasiobjekteja? Tätä Latour ei Krarupin

²⁵ ANT is not, I repeat is not, the establishment of some absurd 'symmetry between humans and non-humans'

²⁶ To be symmetric, for us, simply means not to impose a priori some spurious asymmetry among human intentional action and a material world of causal relations.

²⁷ There are divisions one should never try to bypass, to go beyond, to try to overcome dialectically. They should rather be ignored and left to their own devices.

ja Blokin (2011) mukaan tunnista. Latour vaikuttaisi ylipäänsä olevan pääasiassa kiinnostunut ”objektien”, eli ei-inhimillisten toimijoiden yhteenkietoutumista, eikä niinkään ”subjektien”, eli inhimillisten toimijoiden yhteenkietoutumista – itseensä, toisiinsa tai kvasiobjekteihin (Em., 46). Näin ollen Latourin sokeaksi pisteeksi muodostuu inhimillisen maailman vaikutus ei-inhimilliseen. Krarupin ja Blokin keskeinen kritiikki on se, että tämän asetelman myötä inhimillisen todellisuuden mukanaan tuomat moraaliarvostelmat, jotka vääjäämättä ovat osa kvasiobjekteja, jäävät huomiotta. (Em., 2011.)

Kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisikin Latourin ajatusten yhdistäminen erinäisiä vallan kysymyksiä teoriansa keskiössä käsittelevien ajattelijoiden tuotoksiin (ks. esim. Pyyhtinen & Tamminen (2011)). Olisi erityisen kiinnostavaa tarkastella, missä määrin Latourin jäsenyykset ovat yhteensopivia marxilaisesti orientoituneen teorian kanssa, vai sulkevatko nämä suuntaukset toisensa ulos. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (2007) *Anti-Oidipusta* silmällä ei voi olla pohtimatta kyseisten ajattelijoiden vaikutusta Latourin toimijakäsitykseen sekä kvasiobjektien jäsenyykseen. Deleuze ja Guattari (2007, 10) kirjoittavat: ”Enää ei ole ihmistä eikä luontoa, vaan ainoastaan prosessi, joka tuottaa luonnon ja ihmisen toisiinsa ja kytkee koneet. Tuottavia koneita tai halukoneita on kaikkialla, skitsofreenisiä koneita, koko lajitelämä: minä ja ei-minä, ulkopuoli ja sisäpuoli eivät enää tarkoita mitään”. Olisi myös kiinnostavaa tutkia, millaisia taustavaikuttajia ja virtauksia – tässä tutkielmassa mainitun Gabriel Tarden lisäksi – Latourin teoreettisten jäsenyyksien takaa löytyy.

Latourin sosiaalisen sosiologeja kohtaan esittämän kritiikin kenties kiinnostavinta antia ovat hänen ajatuksensa siitä, että sosiaalisen sosiologit ovat päätyneet harjoittamaan sosiaalista manipulaatiota ja näin ollen myös konstruoimaan oman tutkimuskohteensa. Väite on röyhkeä, ja sitä on vaikeaa sivuuttaa. Kiinnostavinta tässä kritiikissä on kuitenkin se, kuinka Latour väittää, että sosiaalisen eriarvoisuuden todelliset syyt jäävät sosiologeilta pimementoon tämän vuoksi. Se on kiinnostava eritoten siksi, että toimijaverkkoteoria on saanut osakseen saman suuntaista kritiikkiä siitä, ettei se huomioi eriarvoisuuden todellisia syitä. Erotuksena Latourin saaman kritiikin ja Latourin esittämän kritiikin välillä on se, että toimijaverkkoteoriaan kohdistuneen kritiikin kirjoittajat eksplikoivat, mitä he tarkoittivat ”todellisilla” sosiaalisen eriarvoisuuden syillä. Latour taas ei niitä eksplikoi, sillä se taistelisi koko toimijaverkkoteorian perusajatuksia vastaan. Se, missä määrin sosiologia on todella sisältänyt tai sisältää edelleen sosiaalista manipulaatiota, on kysymys, johon en tämän tutkielman puitteissa pysty vastaamaan. Kysymys siitä, millaisilla tutkimuksellilla työkaluilla voitaisiin päästä käsiksi sosiaalisen eriarvoisuuden ”todellisiin” syihin lienee puolestaan yhtäkään yksittäistä tutkielmaa suurempi ja alati muutoksessa oleva kysymys, jonka selvittämiseksi olisi valjastettava kokonainen tieteenala.

6. Kirjallisuus

- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (2007) *Anti-Oidipus*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Ranskankielinen alkuteos 1972. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Epstein, Brian (2018) *Social Ontology*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Edward N. Zalta (ed.) viitattu 23.9.2021
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kokkonen, Tomi (2008) *Tieteen kehitysdynamiikka*. Ensyklopedia Logos. <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/tieteen-kehitysdynamiikka> viitattu 29.9.2021
- Krarup, Troels Magelund & Blok, Anders (2011) *Unfolding the Social: Quasi-Actants, Virtual Theory, and the New Empiricism of Bruno Latour*. The Sociological Review. 59(1):42-63.
- Latour, Bruno (1992) *Aramis ou l'amour des techniques*. Pariisi: Éditions la découverte.
- Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press.
- Latour, Bruno (2006) *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2008) *Aineellinen yhteisö*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Mills, Tom (2018) *What has become of critique? Reassembling sociology after Latour*. The British Journal of Sociology 2018 Volume 69 Issue 2.
- Oxford English Dictionary (2021) *Social Engineering*. <https://www.oed.com/view/Entry/272695?redirectedFrom=social+engineering#eid> viitattu 25.9.2021
- Piketty, Thomas (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. Lontoo: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pyhtinen, Olli & Tamminen, Sakari (2011) *We have never been only human: Foucault and Latour on the question of the anthropos*. Anthropological Theory 11(2) 135–152.

Sturman, Susan (2006) *On Black-boxing Gender: Some Social Questions for Bruno Latour*. *Social Epistemology* 20:2, 181-184.

Tarde, Gabriel (2000) *Social Laws: An Outline of Sociology*. Ranskankielinen alkuteos 1898. Kitchener: Batoche Books.

Tieteen termipankki (2021) *Yhteismitattomuus*. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:yhteismitattomuus> viitattu 29.11.2021

van Inwagen, Peter & Sullivan, Meghan (2020) *Metaphysics*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Edward N. Zalta (ed.) <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/metaphysics> viitattu 24.9.2021